

Tevel

Móser Zoltán tanárral, fotóművésszel beszélget

Zala Simon Tibor¹

A Tolna megyei Völgyesség eldugott, s mára már jócskán előregedett falucskája, Árpád vezér egyik unokájának nevét viseli. A török időkben, majd a Rákóczi szabadságharc után elnéptelenedett faluban a XVIII. században német telepesek találtak otthonra, majd a XX. század derekán a történelem hullámai Bukovinából menekült székelyeket és Csallóközből kitelepített magyarokat vetettek ide. Az elmúlt évtizedek falvakat és falusiakat pusztító erőinek hatására váltak közösséggé a Tevelen élő emberek. Ez az együttesen megélt sors jelenti Móser Zoltán fotóművészek a régen elhagyott, de máig el nem felejtett szülőföldet. (Szerk.)

Móser Zoltán: Én nem Tevelen születtem, de az első tizenöt évemből minden Tevelhez köt. Itt nőttem föl, itt voltam először szerelmes, minden házhoz, sarokhoz valami kötődésem-közöm volt, bár ezt csak most tudom.

Zala Simon Tibor: Miután már a sokadik fotóalbuma jelenik meg, és egyre több teveli kép bukkan föl bennük.

Móser Zoltán: Terveim szerint a frankfurti nagy könyvvásárra készítettem egy nagy albumot, melynek az volt a címe, hogy *Amor Patriae*, és abban össze akartam foglalni a történelmi Magyarországról mindazt, amit láttam és a kép nyelvén el tudok beszélni. De már munka közben éreztem, hogy valami különös kötődésen és közöm van Tevelhez, Tolnához és erről külön is szeretnék beszélni. Egy év múlva megjelent az *Amor Patriae II.*, s ebben mindezt el akartam mondani sok képpel és kevés szöveggel. De azzal sem voltam megelégedve. Úgy éreztem, hogy még mindig van adósságom. A 2002. évi könyvhétre megjelent *Ágak és gyökerek* címmel egy olyan albumom, amely tervem és szándékom szerint a végső összegzés arról, hogy mi közöm nekem Tevelhez.

Biztosan másképp gondolkodnék, másképp fényképeznék, egészen más ember lennék, ha nem itt, Tevelen nőttem volna föl. Egyik első könyvemnek az volt a címe, hogy a *Földnek arca*. Csupa parasztportré. Sokáig csak fákat fényképeztem, de egyszer véletlenül – erről az óta több könyvet írtam – népdalokat mentem gyűjteni a Jászságba. Ott fényképeztem az első parasztportrét, és attól kezdve rengeteg képem készült. A földközeli nagyon sokat segített. Nem véletlen, hogy nem Pesten lakom, bár Pesten dolgoztam huszonöt évig. Rájöttem, hogy Tevelből én az arányt, a mértéket szívtam magamba, de ezt nem tudtam, véletlenül vettem észre. Amikor nagyon sok év után hazatértem – eltelt húsz vagy harminc év –, és elmentem a régi házunkhoz, aminek a végében két óriás jegenye volt, megdöböntem: nem volt ott az a két jegenye. Ez szíven bökött. Akkor tudtam meg, hogy ez a két óriás jegenye volt az én pisai ferdetornyom, az én a katedrálisom, amihez hasonlítani tudtam mindent, amit láttam és magamat is. Meghatározta a fölfelé nézés „szögét” is.

Zala Simon Tibor: Móser Zoltánnal most Bicskéről indultunk és hazalátogatunk Tevelre. Különös formája lesz ennek a riport-utazásnak, hiszen nagyon sok emberrel újra találkozik az idők távlatából. Egyszerre beszélgetünk most a múltról és jelenről és talán egy lehetséges jövőről. Arról, amiről ebben a könyvben is ír, megemlítve az ablakokat, ahol az első leckéit írta és mindig azt a falat és azokat az ablakokat látta. Tehát minden változik és mégis valami most már állandó.

Móser Zoltán: Hoztam magammal egy Petőfi verset, arról szól, hogy majdnem ugyanaz vagyok, aki ötven évvel ezelőtt. Petőfi azt mondja, hogy nem az vagyok, de nekem rá kellett jönnöm, hogy én az maradtam, aki tízéves koromban voltam. Mindent oda próbáltam visszahe-lyezni, és elég furcsa volt, mert akkor kisgyerekként minden olyan zavarosnak tűnt. Nem értettem, hogy mi történik körülöttem. Most visszanézve, nagyon örülök, hogy odaszülettem, azt is merem mondani, hogy a történelemben születtem. Itt minden szomszédom más volt,

¹ Elhangzott a Kossuth Rádióban 2002. július 5-én. (Szerk.)

mindenki máshonnan származott, és közben a másság és az egység egyszerre volt jelen. Ami, azt hiszem, mindennek a jó érzésnek a lényege. De én ezt akkor nem így éreztem.

Zala Simon Tibor: Egyfajta álmódás ez a visszanézés a múltba – írja itt az előszóban. De hát végül is ilyen az életünk.

Móser Zoltán: Az említett könyv előszavában az ablakok is előjönnek, amiről azt is írom, hogy gondolkodtam a jelentésükön. Oda lyukadtam ki, hogy nekem, mint fotósnak az ablak a fotózás allegóriát jelenti, bele foglalva azt is, hogy milyen az ablaküveg: homályos, párás, vagy átlátszóan tiszta. Odaképzelttem magamat ahhoz az ablakhoz, ahol tizenöt éven keresztül mindig a leekét írtam és a szembülső falat láttam. A szembülső ablakon is mindig délután van, vagy alkony. Ott ülök most is, és onnan cikáznak a gondolataim, azokat az embereket próbálom felidézni, akik akkor felnőttek voltak. Az osztálytársakkal a viszony természetesen egészen más. Ezért is gondoltam, hogy keressünk meg a Mátyusföldről, Bukovinából ide került családokat.

*

Móser Zoltán: Alsószeliben mikor voltál utoljára?

Mészáros Árpád: Tavaly. Most is mentem volna, mert az unokahúgomék, akikkel a nagyném házát közösen örököltük, Pozsonyban laknak.

Zala Simon Tibor: Hol is vagyunk tulajdonképpen?

Mészáros Árpád: Dunaujvárosban, dr. Mészáros Árpádnál, aki teveli, illetve mátyusföldi. Pontosabban Alsószeliből való, ahol Kodály elkezdte a magyar népdalgyűjtését.

Móser Zoltán: Mikor kerültetek Tevelre?

Mészáros Árpád: 1947 május 23-án indultunk, 27-én értünk a szekszárdi vasútállomásra és onnan szállítottak minket Tevelre. Jött velünk a sógorom, aki időközben, 1946-ban elvette a nővéremet, de nem volt rajta a kitelepítési listán, úgy csempéztük át, hogy velünk jöhessen. És aztán amikor beérkeztünk Tevelre, sógorom összevezett a telepítés felügyelőjével, mert hát nagyon vacak volt az a Schilli ház, ahová minket betettek.

Zala Simon Tibor: Amit kaptak, és amit el kellett fogadni.

Mészáros Árpád: Igen

Móser Zoltán: Mikor jönnötök kellett, mennyi időt kaptatok az összecsomagolásra?

Mészáros Árpád: Talán egy hetet. Az egészre zűrösen emlékszem.

Móser Zoltán: Amikor megérkeztetek, a bukovinaiak már Tevelen voltak?

Mészáros Árpád: Ott. Eleinte furcsa is volt. Az őslakos svábokkal valahogy hamarabb összebarátkoztunk, fejlettségi szintben a teveli svábok meg a felvidéki magyarok egyformák voltak, mindkettő nagyon szorgalmas embercsoport. Mátyusföld után borzalmas valami volt, hogy jövünk Szekszádról, a kétyi nagylejtőn, aztán le Tevelre. Amikor beérünk, mindenki el volt keseredve, hogyan lehet itt megélni?

Zala Simon Tibor: Laposabb területről jöttek?

Mészáros Árpád: A Mátyusföld annyira sík, mint az Alföld. Apám, iparos létére kertészkedett is, mert Szentberekknél volt egy tisztességes kis gyümölcsösünk. Hozott is facsetemetket, szőlőt is művelt. Aztán megalakult a tsz, apám belépett, arra gondolva, hogy kell ott ács is.

Móser Zoltán: Hol jártál iskolába?

Mészáros Árpád: Tevelen a székely tanintézetbe íratott be apám, Földi Pista bácsi vizsgáztattott.

Móser Zoltán: Sok volt-e a feszültség? Hogy hívtak benneteket, hogy neveztek? Mert úgy emlékszem, hogy szlovákoknak.

Mészáros Árpád: Hát sokszor tótnak mondtak. Első időszakban voltak konfliktusok, de ami-re én gimnazista lettem, addigra nagyjából összerázódott ez a társaság. Osztálytársam volt a Schmidt Feri, meg a Hammer Bözsi. Ebben a székely intézetben voltak svábok is, volt felvidéki is egy-kettő. Nekem ott volt sváb haverom is, aztán székely is.

Zala Simon Tibor: Móser Zoltán életéből ezek az élmények kimaradtak, mert akkor olyan egyéves lehetett. Tehát később tudatosan kereste meg az idősebbeket, hogy a ki- és betelepítésekről, összecsiszolódásokról legyen valamiféle emléke.

Móser Zoltán: Egyetemista koromban jöttem rá, hogy nem tudok semmit Erdélyről, a székelekről, nem tudok semmit Mátyusföldről, miközben az osztálytársaim innen és amonnan is származtak és erről nekünk senki nem mesélt soha. Akkor én elmentem – és előbb mentem, mint az osztálytársaim – Bukovinába, Mátyusföldre.

El kell mondanom, hogy a nevemmel sokáig nem tudtam mit kezdeni, hiszen ez osztrák név. Sokáig csúfoltak otthon a nevem, meg a nagy fülem miatt, nem is sejtettem, hogy miért. De visszatérve az itteni emlékekhez, én úgy emlékszem Tevelre, mint egy darázsészekre. Érettségi után és az egyetem előtt egy évig képzés nélkül tanítottam a falumban. Tanítottam azt a gyereket is, aki az első vegyes házasságból született. Tehát legalább tizenöt évnek el kellett telnie, amikor az első sváb és bukovinai székely házasságkötése megtörtént. Amikor aztán befejeztem az egyetemet szüleim is elköltöztek, így végleg eljöttem otthonról.

Mészáros Árpád: A mátyusföldiek később majdnem mind elkerültek Tevelről.

Móser Zoltán: Szüleid hol vannak eltemetve?

Mészáros Árpád: Tevelen. Ezért minden évben legalább kétszer elmegyek haza...

Móser Zoltán: S ha végigmész a temetőn?

Mészáros Árpád: Borzasztó, hogy mennyien meghaltak azok közül is, akiket ismertem, meg akikkel iskolába jártam.

Móser Zoltán: Az már egy különlegesség, hogy akik elköltöztek, nagyon sokan együtt telepedtek le. Például a székelyek Érden.

Zala Simon Tibor: Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke, műsorunk állandó szakértője, a bukovinai székelyek jó ismerője, mit tud erről mondani?

Halász Péter: A bukovinai székelyekre jellemző volt, hogy – miként Tamási Áron megírta a *Szirom és boly* című könyvében – bolyban igyekeztek maradni. Amikor a madéfalvi veszedelem után, moldvai bujdosásukból az 1780-as években felköltöztek Bukovinába, amikor 1941-ben Bácskába települtek akkor is együtt maradtak. S amikor 1944/45-ben a Dunántúlra kerültek, Bodor György kormánybiztos révén akkor is módjuk volt arra, hogy ne szóródjanak szét. Amikor pedig a tsz-szervezők elkezdődött a földtől és a faluból való menekülés, akkor Budapest agglomerációjában, Érden jött létre egy olyan kristályosodási pont, amely szinte oda vonzotta a többieket is. Így jöhetett létre Érden a bukovinai székely népdalkör, így jöhetett létre egy székely helytörténeti gyűjtemény, mert tudtak egymásról, számon tartották egymást, egy közösséghez tartozónak érezték magukat.

Ezek a székelyek a madéfalvi veszedelemkor földrajzilag elszakadtak, közjogilag pedig kiszakadtak a székelységből. Ezért a Székelyföldről maradt székelyek elcsángáltak, csángóknak tekintették és nevezték őket. Ám a Moldvából Bukovinába kerültek voltaképpen az Osztrák-Magyar Birodalmon belül maradtak, szemben a román fennhatóság alatt élő moldvai csángókkal. Voltak anyanyelvű iskoláik, volt magyar vallásgyakorlatuk. Emiatt bizonyos mértékben lenézték a szerencsétlenebb sorsú moldvai csángókat, s mikor csaknem 180 eszterdei számkivettség után Tolna megyébe érkezve, a svábok és a felvidéki menekültek – merő tájékozatlanságból – „lecsángózták” őket, az bizony rosszul esett nekik. Félteve őrzött székely öntudatuk berzenkedett is miatta.

Zala Simon Tibor: Beérkezve Tevelre, Móser Zoltánnak mindjárt az jutott az eszébe, hogy hányszor végigjárta ezt az utcát! Mert ugye vagy négy kilométeres Tevel fő utcája.

Móser Zoltán: Mi a közepén laktunk, és amikor nem volt kézbesítő, engem kértek meg, hogy menjek el ide vagy oda. Nagyon, nagyon hosszú ez a főutca, Tevel talán a környék leghosszabb faluja.

Zala Simon Tibor: Ahogy jöttünk ezen a Főútcán, végig mutogatta a házakról, hogy melyik mi volt korábban, melyik az, amelyiket nem újították fel, vagy éppen átépítették. Most éppen egy kis utcában, az Erzsébet közben vagyunk.

Móser Zoltán: Amúgy nem tudom mi volt a neve, csak azt tudom, hogy az én tanítónőm és igazgatóm: Derzsi Jánosné Olga néni, itt lakott. Itt tanítottak szépírássra – néha körmöst is kaptam –, Derzsi János bácsi pedig festő is volt. Háromszékről származott, Árkoson volt valamikor igazgató-tanító.

Zala Simon Tibor: Akárcsak Földi Iván igazgató úr.

Földi Anikó: Édesapám Kézdivásárhelyről származott.

Móser Zoltán: Beszéljünk akkor Földi Pista bácsiról, aki nem is egy, hanem két iskolát, sőt egy nagyon híres iskolát hozott létre itt Tevelen.

Földi Anikó: A teveli iskolát ő szervezte meg, mert azelőtt Tevelen csak egy katolikus felekezeti iskola volt. Amikor a háború után a székelyeket letelepítették ide a környékre, akkor ezt a falut tartották a legalkalmasabbnak arra, hogy összegyűjtsék a székely gyerekeket, és iskolát hozzanak létre számukra. Ezt vállalta édesapám, aki ezelőtt a minisztériumban dolgozott. Székely tanártársával, Dancs Pállal lejötték ide, és – szörnyű körülmények között – megpróbálták az iskolát megteremteni. A későbbi iskola épülete korábban vendéglő volt, ahol az oroszok ökröket tartottak. Szóval nagyon nehéz feltételek között, de megszervezték a bennlakásos iskolát a környékbeli székely gyermekek számára. Háromszáz tanulóval kezdték, először a hatodik osztályig vették fel a gyermekeket, a következő évben lett hetedik, utána nyolcadik osztály és ki akarták a gimnáziumot is alakítani. Ez volt a *Körösi Csoma Sándor Székely Tanintézet*. Az iskolának gazdasága volt, melynek munkájába a gyermekeket is bevonták. Tanulták a mezőgazdaságot, tanulták az állatok ápolását, és asztalos műhely is volt, ahol asztalosmunkákat végeztek. Amit most politechnikának mondanak, azt ott mind tanulták, talán többet is. Csakhogy jöttek az 1948-49-es évek, amikor az egyházi iskolákat államosították, és sehogy sem tetszett a hatalomnak, hogy ez olyan iskola, amit úgy hívnak, hogy székely tanintézet. És amikor már egyenesben voltak, és minden készen volt, akkor aztán jött a rendelet, hogy tesék befejezni.

Móser Zoltán: Édesapád innen Dombóvárra került, úgy emlékszem a gimnázium igazgatója, vagy helyettese lett. Mit jelentett ez az ő életében, mert a teveliek hihetetlen nagy becsben tartották.

Földi Anikó: Fantasztikus ember volt, rendkívül jól tudott szervezni, és nagy volt benne az akarat, hogy valamit tegyen a népéért. De azért a sok kudarc, ami érte: az iskola megszüntetése, meg fölülről is nagy nyomás nehezedett rá, az bizony megviselte. Az internátust és a felsőbb osztályokat elvették, s már csak az általános iskola maradt, akkor hívták Dombóvárra a gimnáziumba. Igent mondott, mert itt nem látta a jövőjét. Ott, úgy vélte, talán még tud valamit tenni a népéért.

*

Zala Simon Tibor: Tevel valamikor sváb községnek számított, ma körülbelül a lakosság 20%-át teszik ki a svábok, 75%-uk bukovinai székely és kb. 5 % a Felvidékről kitelepített magyar. Egykori lakói közül sokan elmentek, máshol alapítottak családot, mégis vannak, akik azért őrzik a falut.

Móser Zoltán: A történelmi Magyarországot keresztbe hosszába bejártam, de ehhez hasonló falut nem tudnék fölmutatni. Nincs benne semmi különös, nem festői, ám semmihez nem hasonlítható. De ehhez az érzéshez el kellett olvasnom Illyést, el kellett olvasnom Vörösmartyt, el kellett mennem Észtszországba, hogy messziről lássam és elhiggyem, milyen szép helyen is nőttem föl. Nagyon sokat számított, hogy Lázár Ervin, Illyés Gyula, Tamás Menyhért is itt járt iskolába. Mert ahogy a jegenye mérték volt, ugyanúgy ők is mértéket jelentettek.

Zala Simon Tibor: Ajándékként hozta most Móser Zoltán ezt a könyvet.

Móser Zoltán: Amikor egyszer hazalátogattam, akkor kaptam azt a képet, mely a szomszéd esküvőjéről szól. Ez is benne van a könyvben.

Zala Simon Tibor: Bejöttünk Schweitzerékhez, Teréz néni meglepetéssel látta a képen régi ismerőseit.

Schweitzerné Denkinger Teréz: A képen mindenkit fölismerek, hiszen ez a mi esküvőnk volt 1953. január 24-én. Amikor ki voltunk telepítve 1946-ban, egészen az osztrák határig vittek minket. Németországban akartak letelepíteni de az amerikai zónában már nem fogadtak be, azt mondták, hogy vissza kell menni. Hárman voltunk testvérek: ketten nagyobbak, a kis Évát még a fürdőteknőben ringattuk, kilenc hónapos volt. Elvittek Bácskába, és azt mondták, hogy legyünk nyugodtak, ha lesz hely az amerikai zónában, megint visszavisznek Németországba. Persze édesapám nem nyugodott. Azt mondta nem maradunk Bácskában, mert úgy járunk, mint akiket 1944-ben kivittek Oroszországba robotra. Hazaszöktünk s Barabás Péter bácsi meg Mária néni székelyek, de jó szomszédok voltak. Mária néni aláírta a tanácsnál, hogy a hat-tagú Denkinger családot magához veszi a házába, és ellátja őket étellel, amíg saját maguktól

nem tudnak tovább élni. Időseket nem tudták a szüleim meghívni az esküvőre, mert akkor szegény világ volt, de itt van az Erzszi és a Jancsi.

Móser Zoltán: Van itt egy érdekes kép: amikor kijöttek télen a szomszédok – itt előttünk nagyon sáros volt az út –, akkor klumpába bújtak.

Schweitzerné Denkinger Teréz: Még a nyolcvanas években is felhúztuk a klumpákat. Édesapám cipézmester volt, parasztruhában jártak. Voltak szép lakkcipőim, de azért az iskolába klumpában mentünk. Rajtunk volt a gyapjából kötött harisnya – a tutyi – és a klumpa. Így aztán mehettünk nagy hóban és a nagy sárban.

Az én szüleim nem beszéltek svábul, csak irodalmi németül. Mikor menyasszony lettem, azt mondták, hogy meg kell tanulnod svábul. Meg is tanultam, mert anyósom nem beszélt se irodalmian, se másképpen, csak igazi svábosan.

Zala Simon Tibor: Nagyon érdekesen alakulnak itt a nyelvi viszonyok, hiszen Rézi néni németül kiabál be a lányának a konyhába, ugyanakkor székely a veje. Vajon a gyerekek, az unokák tudnak-e németül?

Schweitzerné Denkinger Teréz: Mind a két unokám tud németül, úgyhogy eladni nem lehet őket. Az iskolában is tanultak németül, mi pedig itthon nem nagyon beszélünk magyarul, csak németül.

*

Zala Simon Tibor: Néhány régi barátal sikerült ma találkozoznunk itt Tevelen. Vajon mennyire elégedett a sorsukkal? A beszélgetések miről győzték meg?

Móser Zoltán: Elhoztam magammal azt az 1953-ból való fényképet, ami az egyik hittanóra után készült, de nem vettem elő, mert nem szabad az embereket megszégyeníteni. Azon a képen ugyanis van egy „úri gyerek” – ez én vagyok, az öltözetből látszik –, és ott vannak mezít-láb, meg rongyos ruhában a többiek. Ami örömet jelent, hogy akikkel találkoztam, úgy tűnik, ugyanolyan boldogok és megelégedettek, mint én; és talán már csak én emlékszem, hogy milyen szegények voltak. Ezt látni azért jó érzés.

Tevel látképe az 1950-es évek közepén (Hopp Ferenc plébános felvétele)